

**ԳԻՏԱԿԱՆ, ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԿԱՄ ԱՅԼ ՓՈՐՁԵՐԻ ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ. ՄԱՐԴՈՒ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆ
ԿԼՈՆԱՎՈՐՄԱՆ ԱՐԳԵԼՔԸ**

Արթուր Սեյրանի Նահապետյան

ՀԵՀ, Իրավագիտության ամբիոն
nahapetyanartur@gmail.com

Ամփոփագիր

ՀՀ սահմանադրությունը 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ենթարկվեց էական փոփոխությունների, որոնք առնչվում էին նաև մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներին՝ հստակեցնելով և առավել մանրամասնելով հիմնական իրավունքներին նվիրված դրույթները, սահմանափակման դեպքերը, հիմքերը, ինչպես նաև այդ սահմանափակումների հիմքում դրված սկզբունքները:

Փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ սահմանադրության 25-րդ հոդվածի հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրեց գործունեության այնպիսի տեսակներ՝ բժշկության և կենսաբանության ոլորտներում եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը, որոնք կարող են ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն հանգեցնել մարդու ոչ միայն ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքի, այլև այլ հիմնական իրավունքների խախտմանը: Իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասն ամրագրեց այն նվազագույն երաշխիքները, որոնց առկայության պայմաններում է միայն հնարավոր մարդուն գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի ենթարկելը:

Այս փոփոխություններն առաջ են բերում ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը, դրա երաշխավորումը, այս ոլորտը կարգավորող օրենսդրությունը նորովի դիտարկելու անհրաժեշտություն՝ հաշվի առնելով նաև այս ոլորտում այլ երկրների և միջազգային կազմակերպությունների կուրակած փորձը և լավագույն պրակտիկան:

Ուստի, սույն հոդվածում որոշ գիտնականների արտահայտած գաղափարների, հայացքների, մոտեցումների և միջազգային-իրավական մի շարք փաստաթղթերի ուսումնասիրության լույսի ներքո ներկայացվում են գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի թույլատրելիության սահմանները և այդ համատեքստում մարդու վերարտադրողական կլոնավորման բացարձակ արգելքը:

Իրականացված վերլուծության արդյունքում կատարվել են նաև որոշ տեսական ընդհանրացումներ և արվել են գիտագործնական բնույթի եզրակացություններ:

Հիմնաբաներ. գիտական, բժշկական, այլ փորձեր, թույլատրելիության սահմաններ, մարդու վերարտադրողական կլոնավորում, բացարձակ արգելք:

Ներածություն

ՀՀ սահմանադրության [ՀՀ գործող սահմանադրություն] 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասն

ամրագրում է, որ ոչ ոք չի կարող առանց իր ազատ և հստակ արտահայտած համաձայնության ենթարկվել գիտական, բժշկական

կամ այլ փորձերի: Մարդը նախապես տեղեկացվում է նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին: Առանց համաձայնության գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի ենթարկելու արգելքն ամրագրված էր նաև 2005 թվականի խմբագրությամբ սահմանադրության [«Նախկին սահմանադրություն»] 17-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ, ըստ որի՝ մարդուն չի կարելի առանց իր համաձայնության ենթարկել գիտական, բժշկական և այլ փորձերի: Ի տարբերություն 2005 թվականի խմբագրության՝ ՀՀ սահմանադրության գործող տարբերակում ամրագրվել է լրացուցիչ երկու երաշխիք:

Մասնավորապես՝ համաձայնությունը պետք է ազատ և հստակ արտահայտված լինի: Ազատ արտահայտված համաձայնությունը ենթադրում է, որ կամքի արտահայտմանը բռնության, սպառնալիքի, խաբեության կամ այլ ոչ իրավաչափ միջոցներով միջամտություն չի թույլատրվում, իսկ նման միջամտությունը պետք է հանգեցնի որոշակի պատասխանատվության: Հստակությունը ենթադրում է, որ անձը նախ պետք է հստակ պատկերացնի՝ ի՞նչ փորձի մասին է խոսքը, գիտակցի դրա բնույթն ու նշանակությունն իր և/կամ հանրության համար, գիտակցի դրա հետևանքները և նոր միայն կոնկրետ փորձի ենթարկվելու համաձայնություն տա:

ՀՀ սահմանադրության մեկնաբանություններում նշվում է, որ 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պետք է մեկնաբանել 1-ին մասի հետ սերտ համակարգային կապի մեջ: Խոսքը վերաբերում է ոչ թե ընդհանրապես փորձերի արգելմանը, այլ այնպիսի փորձերին, որոնք կարող են կրել անմարդկային բնույթ, վնասել մարդու առողջությանը կամ պարունակել այդպիսի վտանգ, նվաստացնել նրա պատիվն ու արժանապատվությունը: Եթե գիտական, բժշկական և այլ փորձերը չեն պարունակում

այդպիսի հետևանքների առաջացման վտանգներ, ապա դրանք կարող են կիրառվել նաև առանց մարդու համաձայնության: Սահմանադրությունը չի արգելում փորձերի կիրառումն ընդհանրապես, այլ միայն 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով հասկացված փորձերի կիրառումը: Այսպիսով, ինչպես ՀՀ սահմանադրությունը, այնպես էլ միջազգային իրավական ակտերը մարդուն առանց իր համաձայնության գիտական, բժշկական և այլ փորձերի ենթարկելը որակում են որպես խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի մասնավոր դեպք: Նմանատիպ վերաբերմունքից մարդուն զերծ պահելու համար ՀՀ օրենսդրության մեջ մշակվել են համապատասխան իրավական երաշխիքներ [Հարությունյան, Վաղարշյան, 2005]:

Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասին տալ ոչ թե նեղ մեկնաբանություն, այլ՝ ավելի լայն մեկնաբանություն: Ամրագրված լինելով 25-րդ հոդվածում, ենթադրվում է, որ գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերը պետք է առնչվեն մարդու ֆիզիկական կամ հոգեկան անձեռնմխելիությանը:

Ուստի, կարծում ենք, որ այն ինքնուրույն, առավել լայն բովանդակություն ունի, և բացի մարդու ֆիզիկական կամ հոգեկան անձեռնմխելիությունից, պետք է ներառի ցանկացած գիտության կամ գործնական կյանքի ցանկացած ոլորտին վերաբերող փորձ, որը որևէ կերպ կառնչվի ՀՀ սահմանադրությամբ երաշխավորված հիմնական իրավունքներից կամ ազատություններից որևէ մեկին:

Փորձերի դեպքում ազատ և հստակ համաձայնության առկայության անհրաժեշտության հարցը պետք է որոշվի այն չափանիշով, թե արդյոք նման փորձը միջամտում է որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատության, թե ոչ:

Մարդկանց ներգրավմամբ հետազոտությունների իրականացմանն անդրադարձել է նաև Եվրոպայի Խորհրդի՝ «Մարդու իրավունքների և կենսաբժշկության մասին» կոնվենցիան **[Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины]** որն առավել մանրամասն կանոնակարգումներ է նախատեսում դրանց վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ 16-րդ հոդվածը նվիրված է այն անձանց պաշտպանությանը, որոնք հանդես են գալիս որպես փորձարկվողներ: Մարդկանց վրա հետազոտություններ կարող են իրականացվել միայն հետևյալ պայմաններն ապահովելու դեպքում.

1. Առկա չեն իրենց արդյունավետությամբ համադրելի հետազոտության այլընտրանքային մեթոդներ.

2. Ռիսկը, որին ենթարկվում է փորձարկվողը, չի գերազանցում այն ենթադրյալ օգուտը, որը պետք է մարդն ստանա տվյալ փորձի արդյունքում.

3. Տվյալ հետազոտության նախագիծը հաստատվել է իրավասու մարմնի կողմից գիտականորեն հիմնավորվածության անկախ փորձաքննություն անցնելուց հետո՝ ներառյալ դրա նպատակի կարևորությունը և էթիկայի տեսանկյունից դրա ընդունելի լինելու բազմակողմանի դիտարկումը.

4. Փորձի ենթարկվող անձը հստակ տեղեկացվել է օրենքով նախատեսված իր իրավունքների և երաշխիքների մասին.

5. Անձը տվել է հստակ արտահայտած, կոնկրետ գրավոր համաձայնություն, որից ցանկացած պահի կարող է հրաժարվել:

Մարդու իրավունքների և կենսաբժշկության մասին կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածն անդրադառնում է նաև այն դեպքերին, երբ անձն ունակ չէ տալու նման համաձայնություն կամ անմիջականորեն անձի առողջության վրա որևէ ազդեցություն չի կարող ունենալ

կամ նվազագույն ռիսկեր է պարունակում կոնկրետ փորձը:

Նշված կոնվենցիային կից լրացուցիչ արձանագրություններից մեկը նվիրված է կենսաբժշկության ոլորտում հետազոտություններին:

Մարդու իրավունքների և կենսաբժշկության մասին կոնվենցիային կից լրացուցիչ արձանագրության **[Additional protocol to the convention on human rights and biomedicine]** նպատակն է ապահովել մարդու ամբողջականությունը, այլ հիմնական իրավունքները ցանկացած հետազոտություն իրականացնելիս՝ ներառյալ կենսաբժշկության ոլորտում մարդու օրգանիզմին միջամտությունները:

Այդ արձանագրության 2-րդ հոդվածի մեջ նշված միջամտություն եզրույթը ներառում է ինչպես ֆիզիկական միջամտությունը, այնպես էլ ցանկացած այլ միջամտություն այն չափով, որ չափով, որ վտանգ է ներկայացնում անձի հոգեկան առողջության համար:

Քննարկվող արձանագրության 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ մինչև որևէ փորձ իրականացնելն անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ փորձը կամ հետազոտությունը կծառայի որոշակի իրավաչափ նպատակի և չի խախտի մարդկանց իրավունքները, գիտականորեն կհիմնավորվի փորձի կամ հետազոտության անհրաժեշտությունը, որը պետք է համապատասխանի գիտության մեջ ընդունված համընդհանուր չափանիշներին և իրականացվի պրոֆեսիոնալ չափորոշիչներին և պահանջներին համապատասխան որակավորված հետազոտողի վերահսկողության ներքո:

Արձանագրության բացատրական զեկույցում **[Explanatory report to the additional protocol to the convention on human rights and biomedicine]** նշվում է, որ 8-րդ հոդվածում ամրագրված պահանջը կարող է իրականացվել անկախ գնահատողներ կամ գիտական խորհրդատուներ ներգրավելու միջոցով: Գի-

տական հիմնավորվածությունը գնահատելիս պետք է, մասնավորապես, հաշվի առնել հետազոտության նախագծի նպատակահարմարությունը, հետազոտության նպատակները, տեխնիկապես դրա իրագործելիությունը, վիճակագրական մեթոդները և նվազագույն քանակի մասնակիցների մասնակցությամբ հիմնավոր եզրակացություններ անելու հնարավորությունը:

Արձանագրության 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ հետազոտությանը մասնակցելու հրավեր ստացող մասնակիցներին պետք է տրամադրվի լիարժեք և ամբողջական տեղեկատվություն հետազոտության կամ փորձի վերաբերյալ՝ ներառյալ հետազոտության բնույթը, ռիսկերը, նպատակները, շրջանակները, մասնավոր կյանքի գաղտնիության երաշխավորվածությունը, ֆինանսավորման աղբյուրները, վնաս պատճառելու դեպքում արդարացի փոխհատուցման ընթացակարգերը և այլն:

***Բժշկության և կենսաբանության
նյութերում մարդու վերարտադրողական
կլոնավորման արգելքը***

«Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասը բժշկության և կենսաբանության ոլորտներում՝ նախորդող պարագրաֆներում քննարկված դեպքերից բացի արգելում է նաև մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը: Ի տարբերություն նախորդ գործընթացների՝ մարդու կլոնավորումը միջազգային փաստաթղթերում միանշանակ է ընկալվում և որևէ բացառություն անելու հնարավորություն ամրագրված չէ: Մասնավորապես՝ Եվրոպայի Խորհրդի Մարդու իրավունքների և կենսաբժշկության մասին կոնվենցիային կից լրացուցիչ արձանագրություններից մեկը նվիրված է մարդու կլոնավորման արգելքին, որի 1-ին հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ «այլ մարդկային էակի հետ՝ կենդանի, թե մա-

հացած, գենետիկորեն նույնական մարդկային էակի ստեղծմանն ուղղված ցանկացած միջամտություն արգելվում է»:

Իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասը պարզաբանում է, որ նույն հոդվածի իմաստով մարդկային էակի հետ «գենետիկորեն նույնական» մարդկային էակ ասելով պետք է հասկանալ մարդկային էակ, որն ունի այլ մարդկային էակի միջուկի գեների հավաքածուի պես նույն գեների հավաքածուն:

Նույն լրացուցիչ արձանագրության 2-րդ հոդվածն արգելում է որևէ բացառություն նախատեսել, նույնիսկ «Մարդու իրավունքների և կենսաբժշկության մասին» կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված արժեքների պաշտպանության նպատակով:

Դրա համար անհրաժեշտ է տարանջատել հետևյալ երեք իրավիճակները. բջիջների կլոնավորումը՝ որպես տեխնիկական գործընթաց, սաղմնային բջիջների օգտագործումը կլոնավորման տեխնիկական գործընթացներում և մարդու կլոնավորումը:

Օրինակ՝ կիրառելով սաղմի առանձնացման կամ միջուկի փոխանցման մեթոդները: Առաջին իրավիճակն էթիկայի տեսանկյունից ամբողջությամբ ընդունելի է, երկրորդ իրավիճակը պետք է դիտարկել սաղմի պաշտպանության տեսանկյունից: Մարդու կլոնավորման հետ կապված երրորդ իրավիճակի հետևանքներն ամբողջությամբ ընկնում են կլոնավորումն արգելող լրացուցիչ արձանագրության գործողության տակ:

Եզրակացություն

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրության արդյունքները՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

- «Սահմանադրությունը մարդու ազատ և հստակ արտահայտած համաձայնության պայմաններում սկզբունքորեն չի արգե-

լում մարդուն ենթարկել գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի:

- Սահմանադիրը, թեև շեշտադրում է «գիտական» կամ «բժշկական» հասկացությունները, սակայն դրանով չի սահմանափակվում: Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի գործողությունը տարածվում է ցանկացած ոլորտի ցանկացած փորձի վրա՝ սոցիալական, տնտեսական, հոգեբանական և այլն՝ գիտական, թե ոչ:

- Ցանկացած փորձ, որը որևէ կերպ կառնչվի Սահմանադրությամբ երաշխավորված որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատության, պետք է բավարարի 25-րդ հոդվածի պահանջներին:

- Մինչև որևէ փորձ իրականացնելը, օրենքով սահմանված կարգով, պետք է հիմնավորվեն դրա անհրաժեշտությունը, նպատակները, խնդիրները, որոնց լուծման համար պետք է օգտագործվեն արդյունքները:

- Մարդը կարող է ենթարկվել փորձերի, եթե առանց որևէ արտաքին ֆիզիկական կամ հոգեկան ազդեցության, ազատ կամարտահայտման միջոցով հստակ և գրավոր համաձայնություն է տվել մասնակցել որևէ կոնկրետ փորձի:

- Նախորդ կետում նշված պահանջն ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ մարդն ամբողջական տեղեկատվություն ունենա և լիարժեք պատկերացում կազմի իրականացվելիք փորձի վերաբերյալ: Սահմանադրությունն ամրագրում է, որ մարդը նախապես

տեղեկացվում է նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին:

- «Հնարավոր հետևանքներ» եզրույթին, կարծում ենք պետք է տրվի շատ լայն մեկնաբանություն՝ դրա բովանդակության մեջ ներառելով առնվազն հետևյալ տարրերը՝

1. փորձի նպատակի և լուծվող խնդիրների վերաբերյալ տեղեկատվություն,
2. փորձի ողջ գործընթացի բոլոր փուլերի վերաբերյալ տեղեկատվություն,
3. իր անձի հետ կապված ֆիզիկական, հոգեբանական, սոցիալական և այլ կարճաժամկետ և/կամ երկարաժամկետ բոլոր հնարավոր հետևանքների մասին տեղեկատվություն,
4. նման հետևանքների պատճառով անձի կրած վնասների փոխհատուցման ընթացակարգերի վերաբերյալ տեղեկատվություն:

- Մարդու վերարտադրողական կլոնավորման սահմանադրական պահանջն օրենսդրից պահանջում է հստակ սահմանել մարդու վերարտադրողական կլոնավորման հասկացությունը՝ հաշվի առնելով միջազգային փաստաթղթերում տրված բնորոշումները և ամրագրել քրեական պատասխանատվություն մարդու վերարտադրողական կլոնավորմանն ուղղված գործունեություն ծավալելու համար, ինչն ի դեմս ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրքի [ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրք] 186-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված օրինակարգավորման, արդեն իսկ արվել է:

Գրականության ցանկ

1. Գ. Հարությունյան, Ա. Վաղարշյան, «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», Իրավունք, Երևան, 2010 թվական:
2. Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине, 04.04.1997, 04.10.2022, <https://rm.coe.int/168007d004>.

3. Additional protocol to the convention on HR and biomedicine, concerning biomedical research, 25.I.2005, 06.10.2022, <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008371a>.
4. Explanatory report to the additional protocol to convention on HR and biomedicine, concerning biomedical research, 25.I.2005, 08.10.2022, <https://rm.coe.int/16800d3810>.
5. ՀՀ գործող սահմանադրություն, ՀՀ ՊՏ 2015.12.21 / Հատուկ թողարկում, հոդված 1118), 10.10.2022, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=143723>:
6. ՀՀ նախկին սահմանադրություն, ՀՀ ՊՏ 2005.12.05 / Հատուկ թողարկում, հոդված 1426), 11.10.2022, <http://concourt.am/armenian/constitutions/const1995.htm>:
7. ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրք, 2021.05.17-2021.05.30, 13.10.2022, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=169566>:

LIMITATIONS ON PERMISSIBILITY OF SCIENTIFIC, MEDICAL OR OTHER EXPERIMENTS. THE PROHIBITION ON HUMAN REPRODUCTIVE CLONING

Artur Nahapetyan

EUA, Chair of Law

nahapetyanartur@gmail.com

Abstract

The RA constitution underwent significant changes in the referendum of December 6, 2015, which were also related to the basic rights of a person and a citizen, clarifying and detailing the provisions dedicated to basic rights, the cases of limitation, the bases, as well as the principles underlying these limitations.

As a result of the amendments, part 3 of article 25 of the RA Constitution established such types of activities as eugenic experiments, turning human organs and tissues into a source of profit, human reproductive cloning in the fields of medicine and biology, which can directly or indirectly lead to violation of not only physical and mental immunity right, but also to violation of the other fundamental rights. And the part 4 of the same article established the minimum guarantees, under the conditions of which it is only possible to subject a person to scientific, medical or other experiments.

These changes lead to the need to review physical and mental immunity right, its guarantee, the legislation regulating this field, taking into account the experience and best practices of other countries and international organizations in this area.

Thus, this article presents limits on the permissibility of scientific, medical or other experiments and in that context the absolute prohibition of human reproductive cloning under the light of study of different scholars' ideas, views, approaches and a number of international and legal documents.

Based on the analysis, some theoretical generalizations were made and scientific-practical conclusions were presented.

Keywords: scientific, medical, other experiments, limits of permissibility, human reproductive cloning, absolute prohibition.

*Ներկայացվել է՝ 17.10.2022թ.
Ուղարկվել է գրախոսման՝ 02.11.2022թ.*